

Porušovanie ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí

Autor: Mgr. Marcela Bielíková, Ústav informácií a prognóz školstva

Abstrakt:

Cieľom príspevku je oboznámiť čitateľov s najzaujímavejšími výsledkami kontinuálneho reprezentatívneho výskumu vzdelávania a uplatňovania ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí. Článok sa zameriava na problematiku porušovania ľudských práv v základných a stredných školách. Analyzuje názory a postoje žiakov na typy porušovania ľudských práv v škole a rodine, riešenie porušenia práv a typy trestov a výsledky porovnáva s predchádzajúcimi výskumnými zisteniami s cieľom poukázať na vývojové trendy predmetnej problematiky.

KLúčové slová: porušenie ľudských práv, žiaci základných a stredných škôl, typy trestov

Napriek tomu, že školské prostredie je považované za miesto rozvoja osobnosti dieťaťa a výchovy zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, je však často aj miestom porušovania ľudských práv. S akými typmi porušovania ľudských práv sa stretávajú žiaci základných a stredných škôl, na koho sa s porušením práva obracajú a aký je postoj učiteľov k porušeniu práv v školskom prostredí. Vás oboznámime v nasledovnom príspevku.

Výskum vzdelávania a uplatňovania ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí sa realizuje v rámci kontinuálneho monitoringu vzdelávania a uplatňovania ľudských práv ako súčasť projektu Efektívneho monitorovacieho systému rozsahu a kvality výučby k ľudským právam, v nadväznosti na Národný akčný plán pre výchovu k ľudským právam a v súlade s potrebou zvyšovania úrovne poznania a vzdelávania v oblasti ľudských práv. Cieľom reprezentatívneho výskumu uplatňovania ľudských práv v školskom a rodinnom prostredí bolo kontinuálne zmapovať a analyzovať právne vedomie žiakov, zdroje informácií o ľudských právach (zastúpenie školy a rodiny) a úroveň spolupráce školy a rodiny žiaka pri výchove k ľudským právam ako aj mieru participácie rodičov pri výchove detí k ľudským právam. Súčasne poukázať na nedostatky v dodržiavaní ľudských práv ako v prostredí školy tak aj rodiny a výsledky porovnať s predchádzajúcimi výskumnými zisťovaniami a cieľom načrtnúť vývojové trendy skúmaných javov.

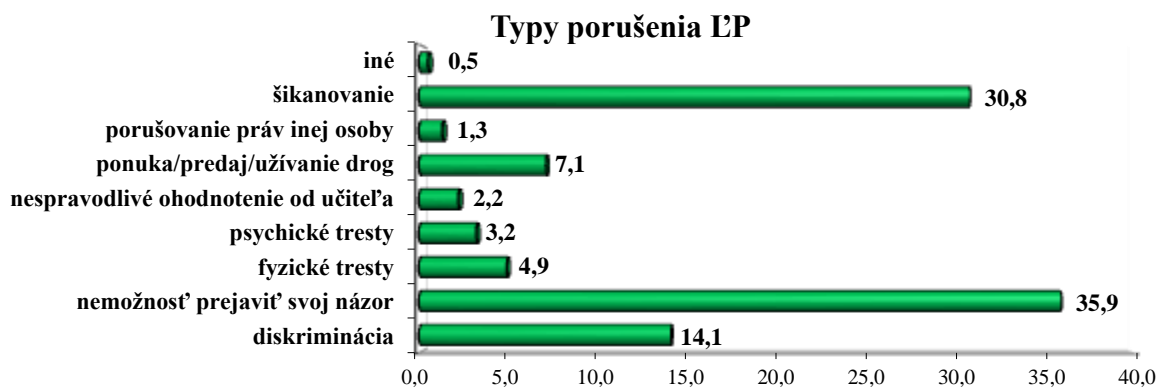
Typy porušenia ľudských práv

Právne dokumenty, ako napríklad Všeobecná deklarácia ľudských práv, či dokument Dohovor o právach dieťaťa definujú jednotlivé ľudské práva. Ľudské práva vymedzujú postavenie človeka v spoločnosti a bez nich by človek nemohol žiť dôstojne ako plnohodnotná ľudská bytosť. S porušením ľudských práv v škole sa podľa výpovedí respondentov **nestretlo 44,3% žiakov, 3,3% nevedelo na otázku odpovedať a 13,4% nechcelo odpovedať**. Na otázku **neodpovedalo 246 (12,8%) žiakov základných a stredných škôl**. S porušením práv v škole sa nestretlo rovnaké percento žien ako mužov (44,5%, 44,1%), najmä však žiaci 8.ročníkov základných škôl, ktorí až v 60,8% uviedli, že k porušeniu ľudských práv v prostredí školy nedošlo a prítomnosť porušenia práv pripustilo necelých 40% (39,2%) oslovených. Pritom až každý štvrtý opýtaný žiak 7.ročníka na otázku nechcel odpovedať. Je zrejmé, že práve najmladší respondenti sú najčastejšie svedkami alebo aj obeťami porušenia práv dieťaťa v prostredí školy. Uvedenú skutočnosť potvrdzujú aj výsledky rozdielov medzi základnou a strednou školou. S porušením práv sa vo vyššej miere nestretli žiaci stredných škôl (SŠ 42,0%, ZŠ 46,5%), ktorí zároveň menej často ako žiaci základných škôl na otázku odmietli

odpovedať (SŠ 11,2%, ZŠ 15,3%). Uvedená skutočnosť je pravdepodobne podmienená strachom mladších žiakov z prezradenia. Zaujímavým sa javí, že na otázku konkrétne neodpovedali, teda volili odpoveď „nepoviem“ najčastejšie žiaci rodičov s najnižším vzdelaním (matka 34,1%, otec 33,3%). Aj to do značnej miery potvrdzuje teóriu strachu ako mladších žiakov tak aj žiakov z rodín s nižšou vzdelanostnou štruktúrou.

S konkrétnym porušením ľudských práv v škole sa stretlo 655 žiakov (34,0%), čo predstavuje pokles oproti výsledkom z roku 2007 (859/43,5%) a z roku 2009 (677/37,6%), odpoveď **nepoviem** uviedlo **225 (11,7%)** žiakov a **neviem 55, 2,8%**. Na základe analýzy získaných konkrétnych odpovedí (možnosť uviesť aj viac odpovedí) na porušenia ľudských práv (N=832 odpovedí) sa zistilo, že v **299 prípadoch odpovedí (35,9%) išlo o popieranie možnosti vyjadriť svoj názor, teda porušenie práva na slobodu názoru a prejavu**, v **256 prípadoch (30,8%) o šikanovanie medzi žiakmi**, v **117 prípadoch (14,1%) o diskrimináciu** a v **59 odpovediach (7,1%) žiaci uvádzali ponuku, predaj a užívanie drog**. Vo svojich odpovediach respondenti ďalej poukazovali aj na fyzické a psychické tresty zo strany učiteľa (fyzické: 41 žiakov 4,9% a psychické: 27 žiakov 3,2%). Výsledky sú znázornené v grafe.

Graf č. 1

Poznámka: v grafe sú uvedené len odpovede konkrétnych typov porušenia ľudských práv (N=832 odpovedí)

Podľa výsledkov uvedených v grafe, je zrejmé, že najfrekvencovanejším typom porušenia práva v základných a stredných školách **je nemožnosť vyjadriť svoj názor a šikanovanie**. Dôvody šikanovania žiakov žiakmi sú rôzne, ide najmä o nasledujúce faktory: výzor, pohlavie, vek, rodinné prostredie, prejav iného názoru, iné správanie a pod. Na popieranie **práva na vlastný názor** poukazovali častejšie dievčatá ako chlapci (dievčatá 18,4%, chlapci 16,8%), žiaci stredných škôl (SŠ 20,2%, ZŠ 15,5%), najmä však deviataci na základnej škole, kde porušenie uvedeného práva deklaroval každý štvrtý oslovený. Nemožnosť prezentovať vlastný názor vyjadrovali výrazne viac žiaci gymnázií, respondenti žijúci v úplnej rodine s oboma vlastnými rodičmi (úplná 18,7%, doplnená 17,6%, neúplná 12,8%), najmä s úplným stredoškolským vzdelaním a respondenti z veľkých miest do 100 000 obyvateľov (20,2%). Porušovanie práva však deklaroval aj každý piaty skúmaný žiak žijúci v obciach do 2000 obyvateľov (19,2%) a v stredne veľkých mestách s počtom obyvateľov od 10 001 do 50 000 (19,1%). V ostatných lokalitách sa porušenie vyskytuje u 15,5% respondentov. Je teda zrejmé, že je častým javom v živote oslovených žiakov základných a stredných škôl. Ak jav sledujeme z pohľadu kraja SR zistíme, že najčastejšie sa vyskytuje v školách Banskobystrického a Bratislavského kraja (BB 24,6%, BA 23,1%) a najmenej v Košickom kraji, kde ho uvádzalo len 12,9% žiakov. Je len otázkou, či žiaci z uvedených krajov nie sú

aktívnejší, iniciatívnejší a sebedomejší a vo vyššej miere ako ostatní si uvedomujú porušenie práv na vlastný názor.

So šikanovaním sa v škole oveľa viac stretli dievčatá ako chlapci (dievčatá 18,9%, chlapci 10,9%) a čo je zaujímavé, žiaci stredných škôl (SŠ 16,0%, ZŠ 14,4%). Ak uvedenú skutočnosť analyzujeme podľa navštevovaného ročníka štúdia zistíme, že najvypuklejšie sa šikanovanie prejavuje u najmladších žiakov, žiakov 7.ročníkov základných škôl a v 2.ročníku stredných škôl (7.ročník 18,2%, 8.ročník 14,2%, 9.ročník 11,3%, 1.ročník 14,3%, 2.ročník 17,4%, 3.ročník 16,4%) a u žiakov z neúplných rodín, prípadne z iným spôsobom usporiadaných rodín, kde sa so šikanovaním v škole stretol viac ako každý piaty oslovený žiak (neúplná 20,7%, iná 21,9%). U žiakov ostatných typov rodín (úplná a doplnená rodina) sa šikanovanie objavilo u približne 15% (úplná 14,1%, doplnená 16,2%). Čo je zarážajúce, so zvyšovaním vzdelania rodičov žiakov rastie aj percento tých, ktorí priznali šikanovanie ako porušenie práva dieťaťa, s ktorým sa stretli v školskom prostredí. Šikanovanie pripustili najčastejšie žiaci z veľkých miest do 100 000 obyvateľov a to až 24,5% žiakov a najmenej opýtaní z miest od 10 001 do 50 000 obyvateľov, len 11,9%. Výsledky ukazujú, že šikanovanie je rozšírené najmä vo veľkých mestách, pričom v školách veľkomiest dosahuje hodnotu 15,7%, ktorá je na úrovni výpovedí žiakov z najmenších lokalít, obcí do 2000 obyvateľov (15,9%). Porovnania podľa krajov SR dokumentujú, že sú to žiaci zo škôl v Nitrianskom kraji, ktorí najviac poukazujú na šikanovanie v škole (21,6%) a následne žiaci z Bratislavského, Prešovského a Žilinského kraja (BA 17,9%, PO 17,0%, ZA 16,4%). V ostatných krajoch potvrdil šikanovanie približne každý desiaty oslovený (TT 13,6%, KE 10,7%, TN 10,8%).

Medzi porušenia práv, ktoré žiaci uvádzali, patrí aj **diskriminácia** (14,1%). Do tejto kategórie boli zaradené porušenia práv žiaka učiteľmi, spolužiakmi, prípadne vedením školy. Ako dôvody diskriminácie žiaci uvádzali predovšetkým: obľúbenosť – zaujatosť učiteľov, vedomosti žiakov, farba pleti, pôvod, sexuálna orientácia, pohlavie, výzor, vek a postavenie rodičov. S diskrimináciou sa v školskom prostredí stretlo 7,7% dievčat a 6,2% chlapcov. Sú to výrazne častejšie žiaci stredných škôl, ktorí ako porušenie práv v školskom prostredí uvádzali diskrimináciu (SŠ 8,8%, ZŠ 5,3%), najmä žiaci navštevujúci gymnáziá (12,7%) a vo vzťahu k ročníkom štúdia predovšetkým žiaci 2.ročníka strednej školy, kde diskrimináciu v škole uvádzal viac ako každý desiaty oslovený. Pritom na diskrimináciu poukazovalo len približne 3% žiakov 7. a 8.ročníkov základnej školy (7.ročník 3,9%, 8.ročník 3,1%), ale už 7,9% žiakov posledného, 9.ročníka. Výsledky výskumu tak poukazujú na tendenciu nárastu prejavov diskriminácie v základných školách so zvyšujúcim sa ročníkom. Diskrimináciu v škole pociťujú v najvyššej miere oslovení žiaci žijúci vo veľkých mestách do 100 000 obyvateľov (10,4%). V ostatných lokalitách sa diskriminácia objavuje v odpovediach približne 6% respondentov (do 2000 obyvateľov 6,7%, 2001-10 000 6,4%, 10 001-50 000 6,7% a nad 100 000 6,3%). Rozdiely podľa krajov SR dokumentujú, že najrozšírenejšia je diskriminácia na pôde základných a stredných škôl v Trnavskom kraji, kde na diskrimináciu poukazovalo až 13,6% respondentov a v Žilinskom a Banskobystrickom kraji (ZA 7,7%, BB 7,0%). Najmenej sa objavuje v odpovediach žiakov Nitrianskeho kraja (4,1%).

Ponuku, predaj a požívanie drog ako porušenie práv v školskom prostredí zaznamenalo 7,1% žiakov. Ide predovšetkým o nasledujúce situácie: fajčenie, ponuka a požívanie alkoholu, ponuka drog. Uvedené porušenie ľudských práv uvádzali o málo výraznejšie chlapci ako dievčatá (chlapci 3,7%, dievčatá 3,4%), najmä žiaci stredných škôl (ZŠ 4,4%, SŠ 2,6%) a to gymnazisti (5,1%). Predaj, užívanie a ponuku drog deklarovalo najmenej žiakov 7. a 8.ročníkov základných škôl (2,0%, 2,4%). Možno konštatovať, že so zvyšovaním veku respondentov a teda aj navštevovaného ročníka stúpa počet žiakov uvádzajúcich predaj, ponuku a užívanie drog v škole. A tak sú to najčastejšie žiaci 3.ročníka strednej školy, ktorí poukazovali na uvedenú skutočnosť (5,6%). S uvedeným typom porušenia práv sa

najčastejšie stretávajú žiaci z najmenších sídelných jednotiek, z obcí do 2000 obyvateľov (5,8 %) a z veľkých miest do 100 000 obyvateľov (5,2%). Zaujímavá je skutočnosť, že ponuku drog uvádzali v najnižšom percente žiaci žijúci vo veľkomestách nad 100 000 obyvateľov (1,3%) v Bratislavskom kraji. Predpokladáme, že v uvedenom prípade ide najmä o ponuku, predaj a konzumáciu legálnych drog ako je alkohol a fajčenie. Porušovanie práva je najrozšírenejšie v školách Žilinského kraja (5,5%).

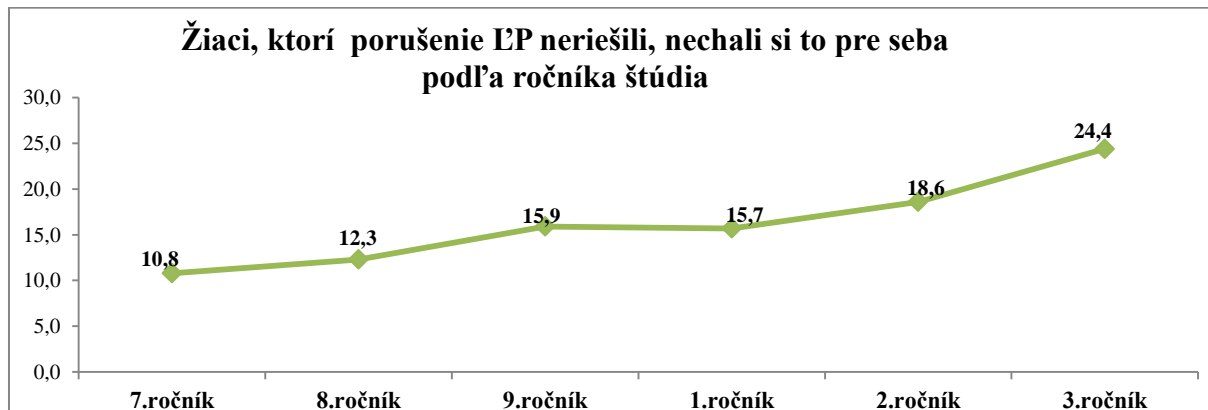
Na základe **porovnania typov porušenia práv v škole v analyzovanom výskume (rok 2012) a vo výskumoch realizovaných v rokoch 2007 a 2009** možno skonštatovať, že nemožnosť prejavit' svoj názor, diskriminácia a šikanovanie sú v oboch sledovaných rokoch najčastejšie uvádzanými typmi porušenia práv v školskom prostredí. Výsledky však potvrdili, že do popredia sa jednoznačne dostáva porušovanie práva na slobodu prejavu. Súčasní mladí ľudia si tak viac uvedomujú dôležitosť práva na vlastný názor. Zaujímavým je zistenie, že stále viac žiakov základných a stredných škôl je presvedčených, že k porušeniu ľudských práv v škole nedochádza (rok 2007-30%, rok 2009-41,9%, rok 2012 44,3%) a to i napriek neustále deklarovanému a výskumami podporenému nárastu násilia a šikanovania aj v prostredí škôl.

Preferencia osoby pri riešení porušenia ľudských práv v školskom prostredí

Najčastejšie sa žiaci obracajú pri riešení problému na **učiteľa** (31,4%) prípadne **rodičov**, otca a matku (23,9%). O niečo menej sa obracajú na **spolužiaka** (16,6%) alebo **kamaráta** (17,2%). Len niečo viac ako 5% (5,5%) hľadalo pomoc u súrodencov a 2,9% u partnera. **Až 16,4 % žiakov si však problém porušenia ľudských práv necháva pre seba.** Necelé 1% respondentov hľadalo pomoc u **iného príbuzného** prípadne u **odborníka z linky dôvery** (zhodne 0,9%). Päť žiakov (0,3%) deklarovalo žiadosť o pomoc zo strany **inštitúcií pre ľudské práva.**

Na výber osoby, ktorú žiak preferuje pri riešení porušenia ľudských práv vplyva pohlavie respondenta. S porušením ľudských práv v školskom prostredí sa o niečo častejšie nestretli chlapci ako dievčatá (chlapci 40,3%, dievčatá 38,1%). Je teda zrejmé, že sú to dievčatá, ktoré sú vo vyššom percente svedkami porušovania ľudských práv v škole. Zatiaľ čo skúmaní chlapci si skúsenosť častejšie nechávajú pre seba a neriešia ju inou osobou (chlapci 19,6%, dievčatá 13,3%), dievčatá sa vo výrazne vyššej miere obracajú s požiadavkou o riešenie na rodičov (dievčatá 26,1%, chlapci 21,6%), učiteľa (dievčatá 35,7%, chlapci 26,9%), ale aj na spolužiakov (dievčatá 18,7%, chlapci 14,3%), kamaráta, kamarátku (dievčatá 18,6%, chlapci 15,8%) a partnera (dievčatá 3,6%, chlapci 2,2%). Výsledky výskumu potvrdili, že častejšie si nechávajú riešenie problému pre seba žiaci stredných škôl (SŠ 19,6%, ZŠ 13,4%), najmä žiaci gymnázií (22,9%) a žiaci najvyššieho ročníka strednej školy (24,4%). Možno konštatovať, že so zvyšovaním veku respondentov a teda aj ročníka štúdia rastie počet žiakov, ktorí porušenia ľudských práv neriešia a problém si nechávajú len pre seba (7.ročník 10,8%, 8.ročník 12,3%, 9.ročník 15,9%, 1.ročník 15,7%, 2.ročník 18,6%, 3.ročník 24,4%).

Graf 2

Je teda zrejmé, že zatiaľ čo žiaci stredných škôl výrazne častejšie ako žiaci základných škôl problém porušenia ľudských práv v škole neriešia a nechávajú si ho pre seba, žiaci základných škôl sa obracajú o pomoc na rodičov, učiteľov i spolužiakov. Pomoc u rodičov hľadalo 25,4% mladších žiakov a 22,3% stredoškolákov, pričom rozdiely sú ešte výraznejšie v prípade učiteľov. Tu vyhľadalo pomoc pri riešení porušenia ľudských práv 35,3% žiakov základných škôl a 27,1% žiakov stredných škôl. Aj na riaditeľa školy, spolužiaka i kamaráta sa obracali častejšie mladší žiaci, žiaci základných škôl. Rozdiely sa potvrdili aj vzhľadom na navštevovaný ročník štúdia. Najčastejšie sú to najmladší respondenti, žiaci 7.ročníkov základných škôl, ktorí porušenie ľudských práv v najvyššom percente zo všetkých riešia s kamarátmi (22,7%), ale aj s učiteľmi a riaditeľom školy (39,7%, 14,0%), so spolužiakmi (23,0%), rodičmi (30,0%), súrodencami (9,0%) a inými príbuznými (1,7%).

Na výber osoby pre riešenie porušenia ľudských práv má významný vplyv aj prístup učiteľov k žiakovi a vzťahy v rodine, typ domáceho prostredia. Na učiteľa a riaditeľa školy sa obracajú vo väčšej miere tí žiaci, ktorých učitelia preferujú liberálny a demokratický prístup ako tí, u ktorých je zrejmy autoritatívny prístup. Zároveň výrazne častejšie žiadajú o pomoc rodičov žiaci žijúci v úplnej rodine s oboma vlastnými rodičmi (32,0%). Títo respondenti zároveň v najnižšom zastúpení si uvedenú skutočnosť porušenia ľudských práv v škole ponechávajú len pre seba (15,8%) na rozdiel od respondentov žijúcich v rodine neúplnej alebo doplnenej (19,0% a 18,5%). Problémy spojené s porušením práv si nechávajú častejšie pre seba žiaci pochádzajúci z väčších miest, do 50 000 obyvateľov (18,2%) a z najmenších lokalít, z obcí do 2000 obyvateľov (16,6%). Práve respondenti z najmenších obcí najviac zo všetkých problém porušenia ľudských práv v škole riešia za pomoci učiteľov (35,2%), prípadne s inou osobou školy (2,4%) a s partnerom (3,6%). Naopak žiaci základných a stredných škôl žijúci vo veľkých mestách do 100 000 obyvateľov v najvyššom percente vyhľadávajú pomoc rodičov (27,8%), kamarátov (19,8%) a spolužiakov (18,7%). S porušením práv v škole sa najčastejšie nestretli žiaci z Trnavského kraja (45,1%). Za nimi nasledujú žiaci z Košického (41,9%), Trenčianskeho (41,1%), Banskobystrického (40,2%) a Bratislavského kraja (39,7%). Uvedenú skutočnosť deklarovalo len 33,9% žiakov základných a stredných škôl Nitrianskeho kraja. Zaujímavá sa javí skutočnosť, že sú to opýtaní z Bratislavského a Banskobystrického kraja, ktorí v najvyššom počte uviedli, že problém neriešili a ponechali si to pre seba (BA 18,8%? BB 18,6%).

Na základe **porovnania preferencie osoby** pri riešení porušenia práva v školskom prostredí u **žiakov základných a stredných škôl** možno skonštatovať, že podľa výpovedí žiaci oboch typov škôl riešia problém porušenia práv s rovnakými osobami, avšak miera preferencie osôb je iná. Výsledky výskumu potvrdili, že poradie prvých dvoch preferovaných osôb pre riešenie

porušenia práv v školskom prostredí je identické ako v prostredí základných tak aj stredných škôl. Rozdiely sa prejavili v ďalšom poradí. Zatiaľ čo žiaci základných škôl sa následne obracajú o pomoc na kamarátov a spolužiakov, stredoškoláci si riešenie ponechávajú pre seba. Častejšie ako žiaci základných škôl sa teda s problémom uzatvárajú do seba a problém neriešia za pomoci iného. Neriešenie problému za pomoci inej osoby sa u mladších žiakov, žiakov základných škôl objavuje až na piatom mieste v poradí preferencie. Ďalej sa žiaci oboch stupňov škôl obracajú o pomoc na riaditeľa školy a následne na súrodencov, partnera a inú osobu školy. Najmenej frekventovaní sú odborníci linky dôvery, ktorých vyhľadávajú približne rovnako ako žiaci základných tak aj a stredných škôl a na poslednom mieste sa umiestnili inštitúcie pre ľudské práva ako činitele pomoci pri porušovaní ľudských práv v prostredí školy.

Porovnaním údajov za roky 2007, 2009 2012 sa zistili identické výsledky prvých dvoch poradí preferencie osôb, na ktoré sa respondenti pri porušení práv v školskom prostredí obrátili. Žiaci základných a stredných škôl vo všetkých sledovaných rokoch vyhľadávajú najčastejšie pomoc učiteľov a rodičov. Vysoké percento oslovených sa obracia o pomoc aj na kamarátov a spolužiakov. Poradie jednotlivých činiteľov, ktorých požiadali oslovení žiaci základných a stredných škôl o pomoc pri porušení ľudských práv podrobne popisuje tabuľka.

Tabuľka č. 1

	rok 2009		rok 2007		rok 2012	
	Základná škola	Stredná škola	Základná škola	Stredná škola	Základná škola	Stredná škola
1.	učiteľ	učiteľ	učiteľ	učiteľ	učiteľ	učiteľ
2.	otec, matka	otec, matka	otec, matka	otec, matka	otec, matka	otec, matka
3.	kamarát	nikto	spolužiak	spolužiak	kamarát	nikto
4.	spolužiaka	spolužiak	kamarát	kamarát	spolužiak	kamarát
5.	nikto	kamarát	nikto	nikto	nikto	spolužiak
6.	riaditeľ	riaditeľa	riaditeľ	riaditeľ	riaditeľ	riaditeľ
7.	súrodeneč	partner	súrodeneč	súrodeneč	súrodeneč	súrodeneč
8.	partner	súrodeneč	osoba školy	partner	partner	partner
9.	Linka dôvery	osoba školy	partner	osoba školy	osoba školy	osoba školy
10.	osoba školy	Linka dôvery	Linka dôvery	Linka dôvery	príbuzný	iný
11.	príbuzný	príbuzný	príbuzný	iný	Linka dôvery	Linka dôvery
12.	iný	iný	Inštitúcia	príbuzný	iný	inštitúcia
13.	inštitúcia	inštitúciu	iný	inštitúcia	inštitúcia	príbuzný

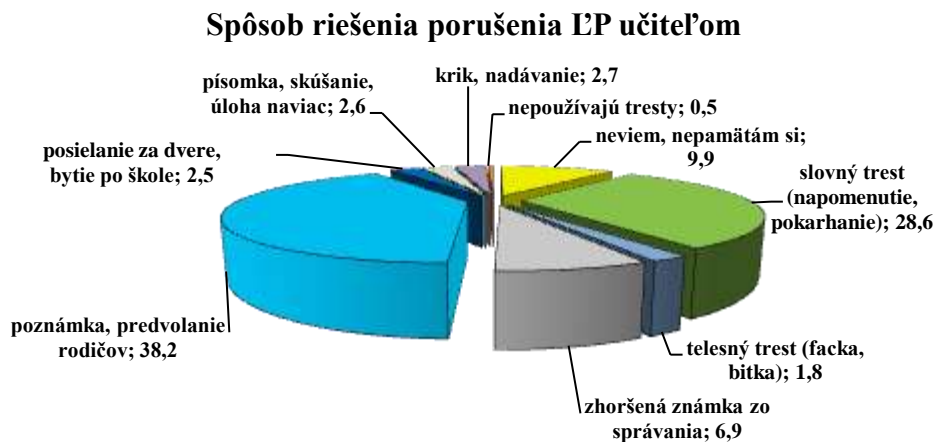
Riešenie oznámeného porušenia práv učiteľmi

Okrem preferencie osoby pre riešenie problému porušenia práv v školskom prostredí u žiakov základných a stredných škôl nás zaujímalo, ako vzniknutú situáciu porušenia práv žiaka riešili učitelia a ako na vzniknutú situáciu reagujú v prípade, že sa na nich žiaci s pomocou o riešenie obrátili. Na položenú otázku o spôsobe riešenia porušenia ľudských práv v škole učiteľmi **neodpovedalo 313 (16,3%)** oslovených žiakov základných a stredných škôl a **83,7% uviedlo konkrétnu odpoveď**. Z nich potom 403 (25,0%) respondentov sa vyjadrilo, že sa s porušením ľudských práv na pôde školy nestretlo. Od oslovených žiakov základných a stredných škôl, ktorí priznali porušenie ľudských práv a s riešením problému sa obrátili na svojich učiteľov sme získali 1483 odpovedí s konkrétnym spôsobom riešenia, pričom 147 (9,9%) žiakov volilo odpoveď neviem. Zaujímavá sa javí skutočnosť, že až 93 (6,3%) žiakov je presvedčených, že učitelia problém porušenia práv neriešia. Najčastejším spôsobom riešenia porušenia ľudských práv v škole zo strany učiteľov je podľa výpovedí oslovených žiakov **písomná poznámka, prípadné predvolanie rodičov do školy (38,2%), slovné potrestanie vinníka spojené s dohováraním (28,6%)**. Percentuálne zastúpenia ostatných

typov riešenia problémov sú pod hranicou 10%. Zarážajúci sa javí fakt, že 27 (1,8%) žiakov označilo telesný trest a 40 (2,7%) krik a nadávanie.

Graf č. 3

Poznámka: graf znázorňuje len tých žiakov, ktorí odpovedali, žiaci mali možnosť uviesť viac odpovedí súčasne; N=1483 odpovedí

Rozdiely medzi pohlaviami potvrdili, že ako u chlapcov tak aj u skúmaných dievčat medzi najčastejšie uvádzané spôsoby riešenia porušenia ľudských práv učiteľmi patrí poznámka a predvolanie rodičov do školy a slovné tresty (napomenutie, pokarhanie). Pritom zatiaľ čo v prípade poznámky sú výsledky za obe pohlavia takmer identické (chlapci 35,6%, dievčatá 34,9%), v prípade slovných trestov tieto výrazne častejšie uvádzali oslovené dievčatá (dievčatá 29,2%, chlapci 23,3%). Zároveň vo vyššom percente deklarovali aj písomku, skúšanie prípadne úlohu na viac (dievčatá 2,9%, chlapci 1,7%), krik a nadávanie zo strany učiteľa (dievčatá 2,8%, chlapci 2,1%) a súčasne častejšie priznávali, že porušenie práv učiteľa školy neriešia (dievčatá 6,2%, chlapci 4,9%). Naopak chlapci viac uvádzajú telesné tresty (chlapci 2,0%, dievčatá 1,4%). Telesné tresty sú príznačné ako spôsob riešenia porušenia ľudských práv učiteľom najmä u žiakov základných škôl (ZŠ 1,9%, SŠ 1,5%), žiakov 8.ročníkov základných škôl, ale aj 9.ročníkov a 2.ročníkov stredných škôl (7.ročník 1,7%, 8.ročník 2,1%, 9.ročník 1,9%, 1.ročník 1,4%, 2.ročník 1,9%, 3.ročník 1,3%). Uvedenú skutočnosť potvrdili najčastejšie respondenti iných ako definovaných rodinných prostredí (napr. z detských domovov a pod.) (5,9%), žiaci žijúci v veľkých mestách do 100 000 obyvateľov (4,2%) z Košického kraja (4,0%). Pritom telesné tresty ako spôsob riešenia porušenia práv dieťaťa zo strany učiteľa neuviedol ani jeden oslovený z Bratislavského kraja. Žiaci základných škôl častejšie ako žiaci stredných škôl zároveň uvádzali poznámky a predvolanie rodičov do školy (ZŠ 41,7%, SŠ 27,8%), ale aj písomky, prípadne skúšanie a úlohy na viac (ZŠ 2,6%, SŠ 2,1%). Tieto typy riešenia dominujú najmä v malých mestách do 10 000 obyvateľov (39,9%) a následne vo veľkomestách nad 100 000 obyvateľov (35,3%) a pri písomke vo veľkomestách (4,0%). Je zrejme, že práve vo veľkých mestách učelia riešia problémy najčastejšie zo všetkých ako za pomoci rodičov, tak aj slovným napomenutím, telesným trestom písomkou či prácou navyše ale aj krikom a nadávkami. Naopak žiaci z najmenších obcí v najvyššom počte uviedli, že učelia problém porušenia práv žiaka v škole neriešia (do 2000 obyvateľov 7,3%, 2001-10 000 3,9%, 10 001-50 000 6,4%, 50 001-100 000 6,0% a nad 100 000 6,3%).

Druhy trestov

K výchove dieťaťa patrí na jednej strane prejav uznania, na druhej strane však aj riešenie rôznych prehrškov. Formy trestania detí, ktoré uplatňujú rodičia, ale aj učelia v škole, môžu

poukázat na ďalšiu oblasť porušovania, respektíve nedodržiavania práv detí. Žiaci základných a stredných škôl mali vo výskume uviesť najčastejšie tresty, ktoré učitelia v škole používajú. Z oslovených 1924 žiakov základných a stredných škôl **len každý desiaty (9,8%)** uviedol, že učitelia tresty vo výchove **nepoužívajú, 13,1% (252 žiakov)** na otázku **neodpovedalo a 4,1% (68 žiakov)** volilo odpoveď „**neviem**“. Zo získaných konkrétnych odpovedí najfrekvencovanejšou formou trestania je podľa žiakov základných a stredných škôl **poznámka alebo iný typ komunikácie s rodičmi**, ktorú prezentovala takmer polovica oslovených (47,6%). Nasleduje **písomka, skúšanie, prípadne úloha na viac ako forma trestu pre žiakov** (32,2%) a **posielanie za dvere alebo pobyt po škole** (13,8%). Na štvrtom mieste v poradí najčastejšie používaných trestov zo strany učiteľov je **dohováranie, vyhrešenie a iný slovný trest**, ktoré uvádzalo 13,1% oslovených. Necelých 7% (6,6%) žiakov ako najčastejšie používaný trest učiteľov voči žiakom priznávalo **krik a nadávanie** a 5,7% **zníženie známky zo správania**. Zarážajúca je skutočnosť, že **až 79 žiakov (4,7%)** označilo za často používaný učiteľmi trest pre žiakov **telesný test**, avšak uvedená hodnota **za sledované obdobie rokov 2007, 2009 a 2012 neustále klesá**.

Na spôsob trestania žiakov učiteľmi vplyva niekoľko faktorov. Jedným z nich je pohlavie žiakov. Medzi typy trestania, uplatňované **vo väčšej miere u dievčat** ako u chlapcov, patria:

- poznámka alebo iný typ komunikácie s rodičmi (dievčatá 26,3%, chlapci 21,2%) .
- písomka, skúšanie, úloha na viac (dievčatá 18,4%, chlapci 14,0%)
- vykázanie z triedy, bytie po škole (dievčatá 8,1%, chlapci 5,6%).
- slovné tresty (dievčatá 7,7%, chlapci 5,3%)

Medzi typy trestania, ktoré uvádzali **viac chlapci** patria nasledujúce typy trestov:

- telesný trest (chlapci 3,4%, dievčatá 1,4%)
- krik, nadávanie (chlapci 3,4%, dievčatá 3,2%)

Ďalším faktorom vplyvajúcim na typ trestu je **vek** žiakov, teda ročník štúdia. Druhy trestov, ktoré sú uplatňované učiteľmi výrazne častejšie **u mladších žiakov, žiakov základných škôl** 7., 8. a 9.ročníkov sú nasledovné:

- poznámka alebo iný typ komunikácie s rodičmi (čím nižší vek, tým vyššia miera trestania, teda so zvyšujúcim sa vekom klesá)
- telesný trest (potvrdila sa opäť klesajúca tendencia) 7.ročník 9,0%, 8.ročník 5,1%, 9.ročník 5,0%)
- vykázanie z triedy, bytie po škole (stúpajúci trend, najvypuklejšie sa prejavilo v 9.ročníkoch)
- slovný trest, napomenutie učiteľom

Druhy trestov, uplatňované učiteľmi vo väčšej miere u **starších žiakov, žiakov stredných škôl** (1.,2.,3. ročník):

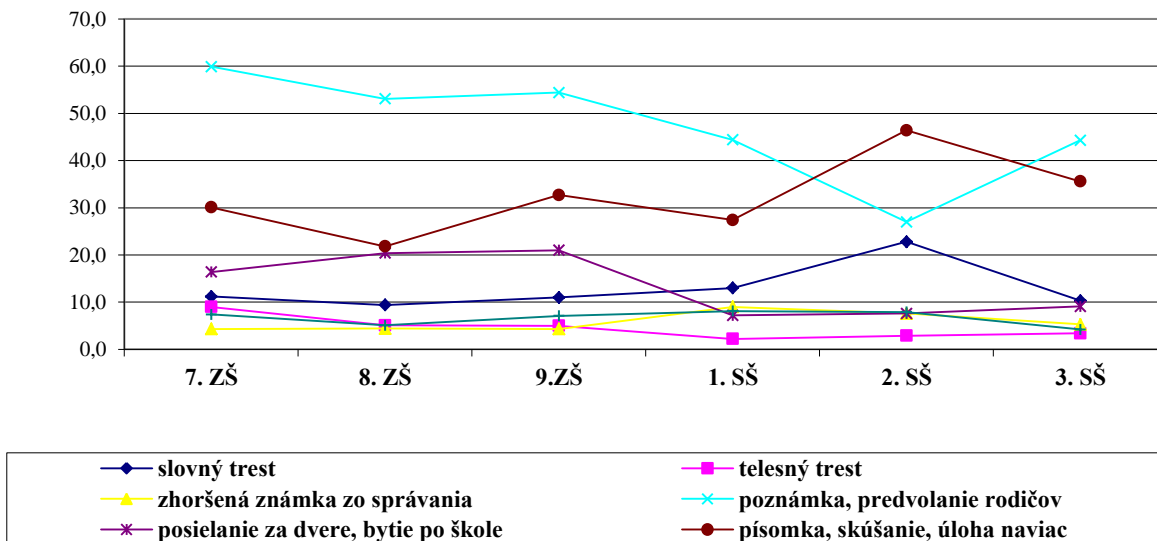
- písomka, prípadne skúšanie žiakov (uvedený typ trestu prezentovali najčastejšie žiaci 2.ročníka – takmer každý druhý) 1.ročník 27,4%, 2.ročník 46,4%, 3.ročník 35,6%)
- zhoršenie známky zo správania (so zvyšovaním ročníka percento klesá) 1.ročník 9,0%, 2.ročník 7,6%, 3.ročník 5,3%, u žiakov základných škôl dosahuje hodnotu okolo 4%
- krik, hádka majú približne rovnaké zastúpenie ako u mladších tak aj starších respondentov (najčastejšie sa vyskytuje v odpovediach žiakov 1.ročníka strednej školy).

Všeobecne možno skonštatovať, že v závislosti od veku respondentov mení sa dominancia určitých druhov trestov používaných učiteľmi v škole. Uvedené zistenie môže signalizovať zmenu funkcie typov trestania v jednotlivých fázach veku žiaka.

Graf č. 4

Druhy trestov podľa ročníka

Poznámka: graf znázorňuje výsledky len vybraných druhov trestov

Na preferenciu určitého konkrétneho trestu významne vplýva aj typ výchovného prístupu učiteľov k žiakom.

Druhy trestov, ktoré najčastejšie používajú vo výchove, z pohľadu skúmaných žiakov, **učitelia s direktívnym prístupom** k žiakom sú nasledovné:

1. poznámka, predvolanie rodičov
2. písomka, skúšanie, úloha na viac
3. posielanie za dvere, bytie po škole
4. krik a nadávky
5. telesný trest

Druhy trestov, ktoré najčastejšie používajú vo výchove, z pohľadu skúmaných žiakov, **učitelia s partnerským** ako direktívnym prístupom k žiakom sú nasledovné:

1. poznámka, predvolanie rodičov
2. písomka, skúšanie, úloha na viac
3. slovný trest, dohováranie
4. posielanie za dvere, bytie po škole
5. nepoužívajú tresty

Z výsledkov vyplýva, že poradie je identické len pri prvých dvoch najpoužívanějších trestov učiteľov voči žiakom a to ako pri direktívnom prístupe učiteľov k žiakom tak aj pri partnerskom vzťahu. Za nimi nasledujú u učiteľoch s direktívnym prístupom aj direktívnejšie tresty ako je posielanie za dvere, krik a nadávky a telesný trest, u učiteľov s partnerským prístupom tresty ako dohováranie, posielanie za dvere a výpoveď žiakov, že učitelia tresty nepoužívajú. Uvedenú skutočnosť deklaroval až viac ako každý desiaty oslovený žiak s učiteľmi s demokratickým prístupom k žiakom.

Ak teda výsledky analyzujeme ďalej zistíme, že:

- učitelia s partnerským prístupom k žiakom častejšie podľa výpovedí skúmaných žiakov tresty nepoužívajú
- slovné tresty, dohováranie je výraznejšie u učiteľov s demokratickým prístupom

- poznámky alebo iný typ komunikácie s rodičmi je rovnomerne zastúpené v oboch typoch prístupu učiteľov k žiakom
- zhoršenie známky zo správania dominuje u učiteľov s direktívnym prístupom k žiakom
- telesný trest používajú najčastejšie učители s direktívnym prístupom
- vykázanie z triedy, bytie po škole je využívané viac u učiteľov s direktívnym prístupom
- písomka, skúšanie prípadne úloha na viac je približne rovnako využívaná ako trest pre žiakov bez ohľadu na prístup učiteľa k žiakom
- až 8,2% žiakov s direktívne pôsobiacim učiteľom uviedlo ako druh trestania krik a nadávanie, v prípade partnerského vzťahu učiteľa a žiakov sa toto objavilo v odpovediach 5,2% respondentov

Porovnaním výsledkov výskumu za súbory žiakov základných a stredných škôl sa zistilo, že používanie trestov zo strany učiteľov je výraznejšie na základných ako stredných školách. Skutočnosť, že učители nepoužívajú tresty potvrdilo 12,5% žiakov stredných škôl, pričom hodnota je nižšia ako pri predchádzajúcom zisťovaní (rok 2009 14,7%) a len 7,5% žiakov základných škôl (rok 2009 7,4%). Približne 4% ako žiakov základných tak aj stredných škôl volilo odpoveď „neviem“ (ZŠ 4,2%, SŠ 4,0%). Sledovanie konkrétnych druhov trestov potvrdilo **na stredných školách** (oproti základným školám) **dominanciu trestov len ako je znížená známka zo správania** (SŠ 7,0%, ZŠ 4,7 %) a **písomka, skúšanie prípadne úloha navyše** (SŠ 37,5%, ZŠ 27,5%), **na základných školách** prevažuje trestanie žiakov formou **poznámky alebo inej komunikácie s rodičmi** (ZŠ 55,8%, SŠ 38,3 %), **slovný trest, napomenutie žiaka** (ZŠ 15,6%, SŠ 10,4%) **posielanie za dvere, bytie po škole** (ZŠ 19,2%, SŠ 7,9%). Na základných školách sa podľa vyjadrenia skúmaných žiakov, dvojnásobne viac ako na stredných školách používajú **telesné tresty** (ZŠ 6,9%, SŠ 2,9%). **Krik a nadávanie** zo strany učiteľov má približne rovnaké zastúpenie v trestaní žiakov na oboch stupňoch škôl a uviedlo ho približne 6% oslovených žiakov (ZŠ 6,4%, SŠ 6,6%)

Na základe **porovnania** druhov trestov v školskom prostredí v analyzovanom výskume (**rok 2012**) a **vo výskumoch z rokov 2007 a 2009** u žiakov základných a stredných škôl možno konštatovať, že najfrekvencovanejším typom trestania žiakov učiteľmi vo všetkých sledovaných rokoch bola poznámka, predvolanie rodičov do školy, prípadne iný kontakt s rodičmi (rok 2007 40,2%, rok 2009 35,2%, rok 2012 47,6%), pričom jej význam pri trestaní žiaka neustále stúpa. Na druhej strane komparáciou výsledkov zaznamenávame pokles takých trestov ako je slovný trest, zhoršená známka zo správania, a telesný trest. Súčasne však vzrastá počet žiakov, ktorí poukazujú na to, že učители využívajú najmä písomku, prípadne skúšanie a úlohu na viac, už spomínanú poznámku a predvolanie rodičov, ale najmä krik a nadávky. Práve uvedený druh trestania žiakov má stále viac stúpajúcu tendenciu (rok 2007 2,6%, rok 2009 6,3%, rok 2012 6,6%). Uvedená skutočnosť dokumentuje, že krik a nadávky našli nielen svoje miesto v živote mladých ľudí, ale že neovládateľný hnev vedie v určitých situáciách aj učiteľov k nadávkam a kriku.

Zdroj:

Bieliková, M.: Ľudské práva v škole a rodine, záverečná správa z výskumu, Bratislava 2012, 86s.